

Isparta 2002; Sait Kokoğlu, *Hamidoğulları Beyliği*, Ankara 2006, s. 11-17, 22-28, 51, 78-80, 169, 179, 181, 237-240, 254, 271, 278-297; Ahmed Refik, "Fâtih Zamanında Teke-ili", *TTEM*, XIV/2 (79) (1340), s. 65-76; Ali, "Teke Emareti", a.e., XIV/2 (79) (1340), s. 77-84; Giray Ercekn, "Pamphylia Bölgesi ve Çevresi Eski Yol Sistemi", *TTK Belleten*, LVI/216 (1992), s. 361-371; M. Akif Erdoğan, "Antalya ve Havalisi Tarihi İçin Bir Kaynak: Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Teke", *TİD*, sy. 10 (1995), s. 101-102, 126, 133, 153-155, 159, 166, 169; M. Ali Ünal, "XV. ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağında Cemaat ve Aşiretler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 2, Isparta 1996, s. 223, 227-238; Muhammet Güçlü, "Müstakil Teke (Antalya) Sancağı'nın Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Bir Belge", *Adalya*, sy. 2, Antalya 1998, s. 289-291; Fahrettin Tızlak, "Tekeliğü İsyanı", *TTK Bildiriler*, XIII (2002), III/1, s. 483; Ahmet Çaycı, "Korkuteli (İstanoz) Tarihi ve Korkuteli Alaaddin Camii Üzerine Bir Araştırma", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 16, Konya 2004, s. 110-111, 115-118; Fr. Babinger, "Teke-eli", *El*, IV, 720; Besim Darkot, "Antalya", *İA*, I, 459-462; a.m.f., "Elmalı", a.e., IV, 238; Faruk Sümer, "Teke", a.e., XII/1, s. 123; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Teke-eli veya Teke-ili", a.e., XII/1, s. 124-128; a.m.f., "Teke-oğulları", a.e., XII/1, s. 128-133; G. Leiser, "Teke-eli", *El²* (İng.), X, 412; a.m.f., "Teke-oğulları", a.e., X, 412-413; Feridun Emecen, "Antalya", *DİA*, III, 232-235.

ŞENOL ÇELİK

TEKELÜ

Safevî Devleti'nin kuruluşunda rol oynayan Türkmen aşiretlerinden biri.

Teke-ili diye anılan Antalya, Isparta ve Burdur yöresindeki konar göçer Türkmenler'in bir bölümünü teşkil eden Tekelüler XV. yüzyılda Safeviyye tarikatına bağlanan ilk gruplardandır. Safevî şeyhi Haydar, Tekelüler'in irşadı için Hasan Halife'yi göndermiş ve bu sayede kuvvetli bir mürid topluluğu meydana getirmiştir. Tekelüler'in bir kısmı daha Şeyh Haydar hayattayken Erdebil'de toplanmaya başlamış, Şah İsmâil'in ortaya çıkışı üzerine ona Erzincan yakınlarında katılan büyük gruplar içinde yer almışlardır. Başlarında Çuha Sultan, Şerefeddin Bey ve Yeğen Sultan gibi reislerin bulunduğu Tekelüler Şah İsmâil'in kurduğu devlete vücut vermişlerdir. Tekelü aşiretinden Saru Ali, Şah İsmâil'in mühürdarlık görevine kadar yükselmiş, 1506 yılında Kürt Sarım'ın isyanını bastırmakla görevlendirilmiş, yapılan savaşta öldürülmüştür. Yine bu aşiretten Burun Sultan ise Safevîler'in Meşhed hâkimiydi.

1511'de Antalya yöresinde bulunan Tekelüler, Hasan Halife'nin oğlu Şahkulu Ba-

ba Tekeli isyanına katıldılar. Şehzade Korkut'un hazinesini yağmaladıkları gibi Antalya ve çevresini tahrip ettiler. İsyanın bastırılması ve Şahkulu'nun ölümü üzerine Halife Baba'yı kendilerine reis seçerek İran'a yöeldiler. Erzincan yakınlarında Tebriz'den gelen bir ticaret kervanını yağmalayıp tüccarlarını katlettiler. Şah İsmâil bu sırada Horasan taraflarında bulunduğu Anadolu'daki gelişmeleri takip edememişti. Tekelüler'in İran topraklarına girdiğini haber alınca gerçek niyetlerini öğrenmek için Tekelü Çuha Sultan'ı onları karşılamakla görevlendirdi. Bunların şahın hizmetine girmek için geldikleri anlaşılınca Şah İsmâil, Rey yakınlarında itaatlerini kabul etti. Ancak Şah İsmâil yolda kervana saldırmaları yüzünden Tekelü ileri gelenlerini öldürttü. Diğerlerini beyler arasında taksim edip birlikte hareket etmelerinin önüne geçti.

Şah İsmâil'in ölümünden sonra emîrülümerâlik makamı için ortaya çıkan çatışmalarda Tekelüler etkin roller oynadılar. Ustaclular ile Rûmlular arasındaki mücadeleler Tekelüler'in gücünü arttırdı. 1527'de Dîv Sultân-ı Rûmlû'nun öldürülmesinin ardından emîrülümerâlik makamını ele geçiren Tekelü Çuha Sultan kabilesinin reislerini önemli mevkilere getirdi. Onun han ve sultan unvanlarını daha çok kendi kabilesi arasında paylaştırması, önemli gelirleri olan bölgelere kendi adamlarını görevlendirmesi iç çekişmeleri ve kabilecilik taassubunu yeniden alevlendirdi. 1530'da Şah Tahmasb, Kenduman yaylağında iken Hüseyin Han Şamlû baskın yaparak Çuha Sultan'ı öldürdü. Tekelüler, Şamlular'ın üzerine yürüyüp çok sayıda Türkmen'i öldürdükten sonra Çuha Sultan'ın oğlu Kubad'ı emîrülümerâlik makamına getirmek istediler. Ancak bu defa Avsar, Ustaclu ve Dulkadır Türkmenleri'nin şiddetli muhalefetiyle karşılaştılar. Tahmasb da bunlara karşı durunca ağır bir yenilgiye uğrayıp Bağdat'a kaçtılar. Bu sırada Bağdat hâkimliği Tekelü Türkmenleri'nden Muhammed Han Şerefeddinoğlu'nda bulunuyordu. Muhammed Han, Bağdat'a gelen isyancıardan Kuduz Sultan başta olmak üzere Tekelü reislerini öldürtüp başlarını Tebriz'e gönderdi, diğerlerini itaati altına aldı. "Âfet-i Tekelü" şeklinde tarih düşürülen bu olayın ardından uzunca bir süre Tekelüler'in siyasal etkinliği görülmeydi. Daha sonra Azerbaycan beylerbeyi Tekelü Ulama Han yeni bir siyasî çekişme başlattı. Emîrülümerâlik makamının Hüseyin Han Şamlû'ya geçmesine karşı çıkarak 1531'de 7000 kişiyle Tebriz'e yürüdü; fa-

kat Şah Tahmasb'in durumdan haberdar olup ordu yollaması üzerine savaşmaya cesaret edemedi ve Van Kalesi'ne çekildi. Burada iken Kanûnî Sultan Süleyman'ın davetini kabul ederek Osmanlı saflarına geçti. Ulama Han'ın Şîi inancında ısrarlı davranması Osmanlı bürokratları tarafından güvenilmezliğine yorulmuşsa da onun teşvikiyle Osmanlılar İran üzerine yürüdüler. Kendisine Bitlis hâkimliği verilen Ulama Han, Osmanlılar'ın desteğiyle Azerbaycan taraflarına akınlar yaptı, ancak hiçbir zaman tam başarı elde edemedi. Şah Tahmasb'in maiyetindeki Tekelü reislerinden Gazi Han da Kanûnî'nin İrakeyn Seferi esnasında Osmanlılar'ın tarafına geçerek Ulama Han'a katıldı. Fakat bir müddet sonra pişman olup yeniden İran'a dönen Gazi Han'ı Tahmasb Azerbaycan beylerbeyiliğiyle görevlendirdiyse de Şirvan hâkimi Elkas Mirza'nın gazabına uğrayarak yolda öldürüldü.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın Bağdat üzerine yürüdüğü haberi alınınca Şah Tahmasb, Bağdat hâkimi olan Tekelü Muhammed Han Şerefeddinoğlu'na haber gönderdi ve şehri terketmesini istedi. O da bütün erzakı ve su kuyularını tahrip ettikten sonra Tebriz'e döndü. Şah Tahmasb kendisini oğlu Muhammed Mirza'nın lalası sıfatıyla Herat valiliğine gönderdi. Muhammed Han burada iken Safevî Devleti içinde hiçbir etkinliği kalmayan Tekelü Türkmenleri'nin yeniden toparlanmasını sağladı. Tekelüler, Özbekler'le yapılan pek çok savaşta Muhammed Han'ın kuvvetleri arasında yer aldı. Onun ölümünün ardından Herat hâkimliği oğlu Kazak Sultan'a verildi (1556). Özbekler'e karşı başarı elde eden Kazak Sultan, Herat'ta bağımsız hareket etmeye başlayınca Tahmasb onun üzerine ordu göndermek zorunda kaldı. Kazak Sultan'ın 1564'te ölümüyle Tekelüler'in siyasi nüfuzu tamamen kırıldı. Zamanla ellerindeki bütün dirlikleri kaybettiler. 1596 yılında Âmül Kalesi'ni ele geçiren Tekelüler'in kaleyi teslim etmemeleri üzerine Şah Abbas bütün Tekelüler'in görüldükleri yerde öldürülmesini emretti. Böylece Tekelüler, Safevî Devleti'nin hizmetinden bütünüyle tasfiye edilmiş oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmşâhî, *Târîh-i Elçi-yi Nizâmşâh* (nşr. M. Rızâ Nâsîrî - K. Haneda), Tahran 1379 hş., s. 7, 55, 93, 105, 108, 112; Gaffârî, *Cihân'arâ* (nşr. Müctebâ Minovî), Tahran 1343 hş., s. 285-286; Tahmasb, *Tezkire* (nşr. Emrullah Safevî), Tahran 1363 hş., s. 3-5, 9-15; Hasan-ı Rûmlû, *Ahşenû't-tevârih* (nşr. Abdülhüseyin Nevâî), Tahran 1357 hş., s. 61, 164, 165, 168, 218; Abdî Beg Şîrâzî, *Tekmilütü'l-ahbâr* (nşr. Abdülhüseyin Nevâî),

TEKELÜ

Tahran 1369 hş., s. 45, 50, 68-71; Bûdâk Münşî Kazvîni, *Cevâhirü'l-aḥbâr* (nşr. Muhsin Behrâm Nejad), Tahran 1378/2000, s. 123, 128, 129, 149-164, 167, 171, 173, 174, 176-182, 188, 196, 200, 243; *Târîḫ-i Kızılbaşân* (nşr. Mîr Hâşim Muhaddis), Tahran 1361 hş., s. 27-29; İskender Bey Münşî, *Târîḫ-i Âlem'ârâ-yı 'Abbâsî* (nşr. M. İsmâil Ridvânî), Tahran 1377 hş., I, bk. İndeks; Tâhir Vahîd, *Târîḫ-i Cihân'ârâ-yı 'Abbâsî* (nşr. Saîd Mîr M. Sâdik), Tahran 1383 hş., s. 40-48, 52, 73, 92, 101, 107, 138; Faruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 46, 47, 90-92, 144, 169-172; Mirzâ Bey Cünâbedî, *Ravzatü's-Safeviyye* (nşr. Gulâm Rızâ Tabâtabâî Mecc), Tahran 1378 hş., s. 411 vd.; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", *BTTD*, sy. 3 (1967), s. 35 vd.

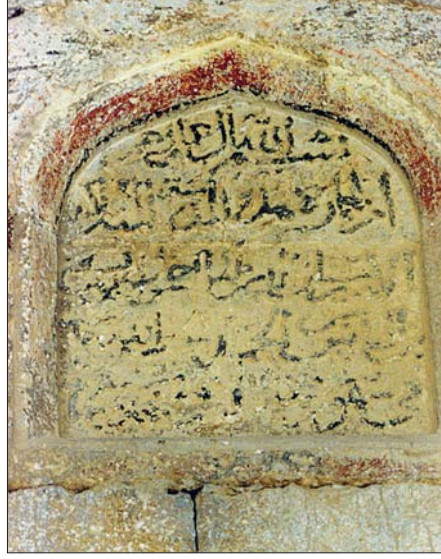
TUFAN GÜNDÜZ

TEKEOĞULLARI

Merkezi Antalya olan
Türkmen beyliği
(1321-1423).

Antalya ve yöresinde Hamidoğulları'nın bir kolu şeklinde ortaya çıkmış ve bölgenin adına izâfeten Tekeoğulları, Teke beyleri diye anılmıştır. Beyliğin kuruluş süreci, Hamidoğlu Türkmenleri'nin beyi Feleküddin Dünder Bey'in Gölhisar ve İstanos'u (İstanos / Korkut-ili) ele geçirerek Antalya dışında kalan bütün bölgeyi idaresi altına almasıyla başlar. 721'de (1321) hacca gidenlerin beyanına dayanıp Antalya ile Konya arasındaki bölgede Hamidoğulları Türkmenleri'nin bulunduğunu ve bölgedeki dağların bunların adını taşıdığını söyleyen Ebü'l-Fidâ, Antalya'ya Selçuklular'ın yıkılışından sonra yerli halktan bir kişinin hâkim olduğunu belirtir. Buna göre Dünder Bey, Antalya hâkimini esir almış ve Antalya'yı zaptetmiş, ardından burayı kardeşi Yûnus Bey'e vererek Teke beyleri adını alan bir beylik kurmuştur. Antalya'nın zaptıyla bu ailenin başlangıç tarihinin, Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. Mesud'un öldüğü 1308 yılı ile Yûnus Bey'in oğlu Hızır Bey'in İstanos'da mevcudiyetini gösteren medrese kitâbesindeki 719 (1319) yılları arasında olması gerektiği kaydedilmiştir.

İbn Fazlullah el-Ömerî, Hamîd-ili'nden bahsederken Dünder Bey'in kardeşi Yûnus'u Antalya hâkimi diye zikretmektedir. Kalkaşendî de Dünder'in bu memleketin beyi, kardeşi Yûnus'un Antalya emiri olduğunu yazmıştır. Ebü'l-Fidâ'nın İbn Havkal'den naklen verdiği bilgiye göre ise Antalya'yı zapteden kişi Sâbit b. Hamîd'dir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre Ebü'l-Fidâ'nın Antalya fâtihi diye gösterdiği Sâbit

Korkutelî'nde Emir Sinâneddin Medresesi'nin kitâbesi

Hamidoğlu İlyas Bey veya İlyas oğlu Yûnus Bey olmalıdır. Öte yandan Yûnus Bey'in bir oğlunun Korkut-ili'nde emirlik yaptığı, şehrin Alâeddin mahallesinde halen ayakta kalabilen Sinâneddin Medresesi'nin kitâbesinden anlaşılmaktadır. Ebû Said Han tarafından affedilerek ikinci defa Anadolu'ya genel vali sıfatıyla gönderildiğinde intikam hırsı ile harekete geçen Timurtaş Noyan'ın baskısı karşısında Eğirdir'i terkeden Dünder Bey kardeşi Yûnus Bey ve onun oğullarına bıraktığı Antalya'ya çekildi. Bu sırada Antalya'yı yöneten kardeşi Yûnus Bey ölmüş ve yerine oğlu Mahmud Bey geçmiştir. Dünder Bey'i takip ederek Antalya'yı kuşatan Timurtaş'ın kuvvetlerinden çekinen Mahmud Bey amcasını ona teslim etti. Ardından İlhanlı hükümdarına isyan eden Timurtaş'la birlikte Memlük Sultanlığı'na sığınmak zorunda kaldı.

Bu arada Antalya'nın idaresi Yûnus Bey'in diğer oğlu ve Mahmud Bey'in kardeşi Hızır Bey'in eline geçti. İbn Fazlullah el-Ömerî, Anadolu'yu 1332'de terkeden Cenevizli Domenichino Doria'nın (Balaban) verdiği bilgilere dayanıp Antalya sahibini Hızır b. Yûnus diye göstermekte ve onun on iki şehri, yirmi beş kalesi ve 8000 atlıdan meydana gelen bir kuvveti bulunduğunu söylemektedir. Yine Ömerî, bu defa Anadolu'yu 1333'te terkeden Sivrihisarlı Şeyh Haydar el-Uryân'ın verdiği bilgilere istinaden Antalya sahibinin Hızır b. Dünder olduğunu, kuvvetlerinin sayısının 40.000'e ulaştığını yazmaktadır. Ömerî'nin eserinde

deki bilgilere ondan faydalanan Kalkaşendî'nin eserinde de rastlanır. Ayrıca Ömerî'nin *et-Ta'rif*'inde, Yûnus oğlu Hızır Bey'e Memlük inşa divanından gelen mektuplarda bütün Türkmen beyleri gibi "el-meclisü's-sâmî" diye hitap edildiği zikredilir. Kalkaşendî'nin eserinde Antalya sahibi Hızır b. Yûnus'un lakabı Sinânuddin şeklinde geçer.

Kalkaşendî, Hızır Bey'den sonra emirliğin başına Dadı Bey'in geçtiğini söyler. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Barbara Flemming de bir münşeat mecmuasına istinaden Hızır Bey'in ardından yerini Dadı Bey'in aldığını belirtmiştir. Dadı Bey'den sonra İstanos ve Antalya dahil emirliği Mahmud Bey'in "Kacuk" (Küçük) sıfatı ile tanınan oğlu Emîr Mübârizüddin Mehmed Bey devralmıştır. Latin vekâyi'nâmelerinde Taca, Tacca, Taca emîri, il Turco, Turco şeklinde zikredilen Mehmed Bey Kıbrıs Kralığı ile mücadeleye girdi. Bu mücadelede Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey'le beraber hareket etti. Kıbrıs Kralı I. Pierre de Lusignan'ın güçlü bir donanmayla Antalya Emirliği üzerine saldırı için hazırlandığını öğrenen Mehmed Bey elçiler yollayarak barış teklifinde bulundu, ancak bu teklif kabul görmedi. 23 Ağustos 1361'de Antalya sahiline ulaşan I. Pierre kardeşi Antakyalı Jean'ı donanma ile Alâiye'nin zaptına gönderdi. Kendisi, 24 Ağustos 1361 Salı gününe rastlayan St. Bartolomei yortusunda bizzat kuvvetlerin başına geçip hücum ettiği Antalya şehrini ele geçirdi. Bu sırada Mehmed Bey Stenon'da (İstanos) bulunuyordu. Kıbrıslılar çok zengin bir şehir olan Antalya'yı yağmaladılar ve şehirdekilerin çoğunu kadın ve çocuk ayırımı yapmadan öldürdüler.

Kıbrıs kralı ve hıristiyan donanmasının bu başarısı Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Mehmed Bey, Alâiye Emîri Hüsâmeddin Mahmud Bey ve özellikle Eğirdir'de hüküm süren Hüsâmeddin İlyas Bey'in yardımı ile Antalya'yı kurtarmak üzere harekete geçti, ancak başarı sağlayamadı. Ardından başta Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey olmak üzere bütün komşu Türkmen emirleriyle yaptığı ittifak neticesinde Antalya'yı sıkı bir abluka altına aldı. 13 Nisan 1362'de bütün sahil emirlerinden Hüsâmeddin İlyas Bey'den aldığı takviye kuvvetleriyle birlikte maiyetinde 45.000 kişi ve Alâiye emirinden aldığı sekiz kalyonla yeniden Antalya önüne geldi. Jacques de Nores'in emrindeki kuvvetlerle yapılan savaş çok şiddetli geçti. Bu yüzden I. Pierre, 24 Ekim 1362'de Avrupa'ya giderek hı-